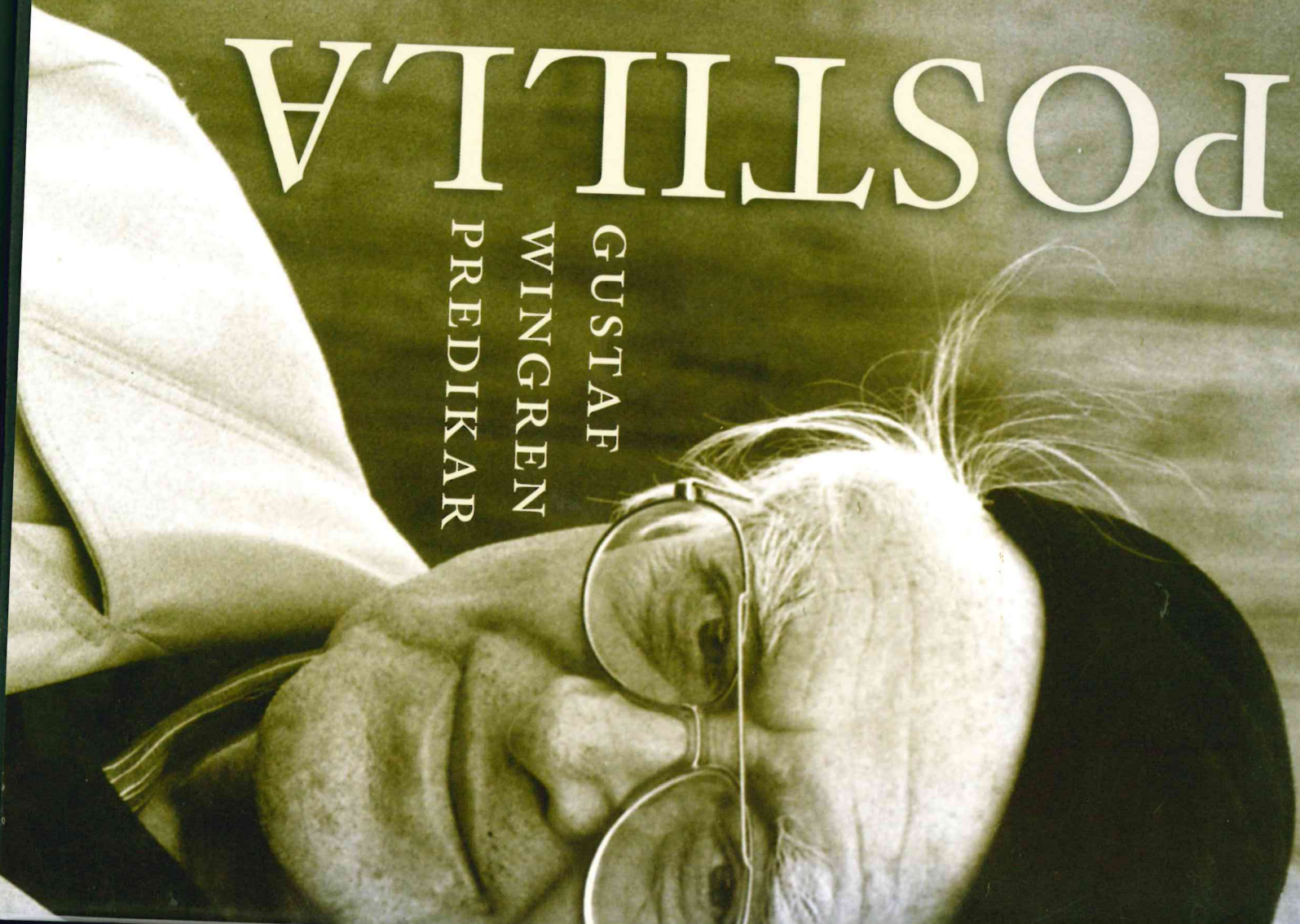

POSTILLA

GUSTAF
WINGREN
PREDIKAR

Förord

AV JONNY KARLSSON OCH KARIN LARSDOTTER

GUSTAF WINGREN tillhör den svenska, nordiska och europeiska teologins centralgestalter under nittonhundratalet. Hans bibliografi består av 752 nummer och flertalet av hans monografier är översatta till engelska och tyska, men också flera andra språk.¹ Han blev den siste i raden av de teologer som skapade det som i internationell teologisk forskning brukar kallas »den svenska lutherrenässansen». Före Wingren gick bland andra Nathan Söderblom, Einar Billing, Gustaf Aulén, Anders Nygren, Herbert Olsson och Ragnar Bring. Av dessa var Wingren beroende, men han var också influerad av den kontinentala, dialektiska teologin, bland andra Karl Barth och Rudolf Bultmann, och dansk teologi, främst Grundtvig och K. E. Løgstrup. Ett av Wingrens viktigaste verktryg blev polemiken, inte minst mot flera av de teologer som han tagit intryck av (t.ex. Nygren, Barth och Bultmann), men också mot företrädare för högkyrkligheten och pietism. I utmejslandet av den egna teologin var Irenaeus, Luther och framför allt bibeltexterna och den moderna människans situation de givna utgångspunkterna. Detta sammantaget gav honom en alldeles egen röst som det fortfarande finns anledning att lyssna till.

*

Gustaf Wingren föddes i Tryserum, Östergötland, den 29 november 1910 och han växte upp i det närbelägna Valdemarsvik med dess läderfabrik. Fadern, Gustaf Fabian, var garvare och verkmästare. Modern, Teresa, tog fram till sin tidiga död 1921 hand om de fem barnen. Wingren ger trots tragiken med modern en positiv bild av uppväxten i det frikyrkliga

¹ För en bibliografi 1933–1995 se *Tolkning och konfrontation. Ett symposium om Gustaf Wingrens teologi med anledning av hans 85-årsdag den 29 november 1995*, nr 47 i Teologiska institutionens skriftserie Religio, s. 109–147. Bibliografin ligger också digitalt på Gustaf Wingren-sällskapets hemsida <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=370133&pid=0>

arbetarhemmet där moster Hilda och moster Signe övertog moderns roll. Hennes begravning förknippas Wingren med Johannesevangeliets ord om vetekornet som faller i jorden och dör för att ge rik skörd. Det var från henne han fick sin tillit, sin tro. Detta bibelord blev för Wingren ett av de mest centrala livet igenom, och i hans predikningar och texter kan man se hur han gång på gång återvänder till det.

Wingrens medfödda missbildning av högerhanden, vilken omöjliggjorde kroppsarbete, kombinerat med att man tidigt insåg att han hade »läshuvud« gjorde att han blev det av syskonen som fick läsa vidare efter folkskolan. Efter realexamen 1927 skickades Wingren till Lund för att ta studenten på Spyken. Det gjorde han 1929, rekordsnabbt. I sina memoarer berättar Wingren hur han efter studentexamen på Storgatan i Valdemarsvik möter disponent Lundberg, ägaren till läderfabriken. »Han stannar, tar fram plånboken, räcker mig en tusenlapp och säger: 'Detta som hänt är en heder för Valdemarsvik'«.² Denna summa räckte till ett års hyra och uppehälle i Lund! Wingren påbörjade redan samma år sina studier vid Lunds universitet där han 1939 tog sin teologie licentiatexamen med arbetet *Marcton och Irenaeus*. I december samma år präsvigdes han i Linköpings domkyrka av biskop Tor Andre för att som pastorsadjunkt placeras i Gamleby. Efter tio månaders prästjänst, nio i Gamleby och en i Valdemarsvik, återvände Wingren till Lund där han 1942 disputerade på avhandlingen *Luthers lära om kallelsten*. Under 1943 och 44 tjänstgjorde Wingren sex månader som kontraktsadjunkt i Motala för att därefter flytta tillbaka till Lund och ett treårigt docentstipendium. Under slutet av 40-talet fick han och hustrun Signhild de två barnen Anna och Anders.

Efter en tillsättningsprocedur där utgången in i det sista var oviss kunde Wingren 1951 tillträda professuren i systematisk teologi efter Anders Nygren. På denna tjänst verkade Wingren fram till sin pensionering 1977. När han 1959 avböjde röster vid det förestående biskopsvalet i Linköpings stift var det med hänvisning till att han »icke kunde lämna arbetsuppgifterna vid Lunds universitet«. Med undantag för några kortare professorsvikariat och gästprofessurer i Åbo, Basel, Göttingen, Aarhus, St. Paul och Toronto blev Wingren Lund trogen från 1944 till sin död den 1 november 2000. Lund var trots allt Wingrens plats på jorden: »det är i Lund allt skall fungera. Detta blev melodin som drog genom hela min tillvaro. För tusende gången hör jag nu i mitt inre konduktörens röst, när han på söndagsmorgonen den 10 juli 1927

går längs tågsättet på Lunds järnvägsstation. Ett enda ord ropar han: Lund, Lund, Lund.«³

Wingren arbetade ekumeniskt i såväl Lutherska världsförbundet som i Kyrkornas Världsråd. I nära två decennier var han verksam i Kyrkornas Världsråds Faith & Order-kommission. Han blev 1964 vid bildandet av Societas Ethicas dess förste ordförande.

*

Gustaf Wingren höll under sin livstid ungefär 200 predikningar, varav cirka 60 under de två sammanhängande perioder som han fungerade som församlingspräst (1 januari 1940–30 september 1940 i Gamleby samt 1 oktober 1940–31 oktober 1940 i Valdemarsvik, och 21 juli 1943–31 januari 1944 i Motala). Dessa båda perioder predikade Wingren så gott som varje söndag. Under 1950- och 1960-talet predikade Wingren mindre frekvent, men från och med början av 1970-talet predikade han allt ofrare och under 1980-talet, efter pensioneringen, höll han mer än 30 predikningar. Wingren var en efterfrågad predikant. Man kan förmoda att han blev inbjuden av präster och pastorer som kommit i kontakt med hans teologi under studietiden. Men det hängde nog också samman med att Wingren var en känd debattör i såväl dagspress som i kyrkliga tidsskrifter och en flitig radiopredikant. Under 70- och 80-talet höll Wingren ett tiotal serier med morgonandakter, varav flera också gavs ut som småskrifter, något som tyder på bred uppskattning.

För urvalet till denna postilla har cirka 150 predikomanuskript funnits till förfogande.⁴ I urvalsprocessen har vi hållit oss till predikningar över texter som finns i 2002 års evangeliebok.⁵ Vissa söndagar, toratitio, finns ingen sådan predikan. Andra söndagar finns bara en sådan predikan och denna har då använts. Åter andra söndagar finns det flera predikningar att välja mellan. Urvalet har då styrts av tre principer; För det första har vi försökt upprätthålla en viss balans mellan antalet predikningar från 1940-talet (ganska precis hälften av tillgängliga manus) och predikningar från övriga årtionden, för det andra har vi försökt få så stor bredd som möjligt när det gäller innehåll i predikningarna, och för det

³ Ibid, s. 185

⁴ För en sammanställning av dessa se Jonny Karlsson, *Predikans samtal. En studie av Jesusnarrans roll i predikan hos Gustaf Wingren utifrån Michail Bachins teori om dialogicitet*, 2000, s. 302–305.

⁵ Tre undantag finns: Fjärde söndagen efter Tretondedagen då Wingren predikar över en parallelltext till evangeliebokens Markustext, Tredje söndagen i Fastan då Wingren predikar över en text som likt evangeliebokens evangelietexter handlar om utdrivandet av onda andar, och Midfästosöndagen då Wingrens predikan handlar om Livets bröd, dagens tema.

tredje har vi slutligen utgått från våra egna personliga erfarenheter av att inneha ett predikokuppdrag i Svenska kyrkan. Vi har fokuserat på sådant som vi har tyckt talat till oss eller sådant som man sällan hör i dagens predikningar. En del kan förefalla föråldrat men hör till vår predikortradition. Annat innehåller sådant vi kanhända behöver bli påmind om, inte för att direkt upprepa men begrundade och finna sanna formuleringar för, i vår tid. I några fall har vi tagit med en predikan för att vi bedömt den som tidshistoriskt extra intressant, som t.ex. när Wingren predikar den 14 april 1940, fem dagar efter Tysklands intåg i Danmark och Norge (Fjärde söndagen i påsktiden).

Sex söndagar har vi gett plats åt två predikningar. Det är Första söndagen i Advent, Juldagen, Nyårsdagen, Långfredagen, Påskdagen och Alla Helgons dag. Det beror dels på att det är viktiga dagar i kyrkoåret och vår tradition, dels att vi själva kan uppleva en svårighet i att predika just dessa söndagar, då »allt redan har blivit sagt«. När det gäller Nyårsdagen har vi bedömt det som tidshistoriskt intressant med en predikan från 1940, vid Andra världskrigets början, och en från 1945, vid krigets slut.

I några fall har vi tagit med predikningar som utifrån dåvarande evangeliebok hölls en annan söndag än vad som blir faller utifrån nuvarande evangeliebok (texterna har bytt söndag). Vi har i dessa fall gjort bedömningen att det är texten mer än kyrkoåret som bestämt predikans utformning.

Vi har övervägt möjligheten att före respektive predikan lägga in den aktuella bibeltexten. Mest naturligt hade då varit att infoga predikotexten från den bibelöversättning som användes då predikan hölls. För majoriteten av predikningarna är det 1917 års översättning, och det är följaktligen då den som Gustaf Wingren citerar. När Nya testamentet översattes 1981 använde Wingren denna. 1917 års översättning är emellertid inte i bruk idag och känns främmande och alderdomlig för många av dagens predikanter och åhörare. Vi har därför valt att i stället hänvisa läsaren av postillan till Bibeln och den bibelöversättning som känns mest relevant, (1917/2001) eller Den svenska Evangelieboken 2002. Alltså hänvisas bara till bibelställe.

Transkriptionen följer Wingrens handskrivna predikomanus utom när det gäller de många emfatiska understrykningarna som tagits bort. När Wingren använt versaler för hela ord har dessa ersatts med kursiv stil. Rena felskrivningar har också korrigerats.

För den som önskar fördjupa sig i ämnet Gustaf Wingrens predikostil eller i hans teologi i teori och praktik, hänvisas till kapitel »Gustaf Wingren som predikant« i slutet av boken.

*
 Utgivningen av en postilla med predikningar av Gustaf Wingren har skett som ett projekt inom ramen för Gustaf Wingren-sällskapet. Ansvariga för det slutgiltiga urvalet är Karin Larsdotter och Jonny Karlsson. Flera personer har i olika skeden varit inblandade och gett synpunkter. Det gäller framför allt Margareta Brandby-Cöster, men också Christer Straaf och Dan Jansson. Vi har också fått ta emot värdefulla synpunkter på texten från Bengt Kristensson Ugglela och David Karlsson. Ett stort tack riktas härmed till dem.

och tala till anden! ... säg till anden: Kom! ... ». En stor lärare i kyrkan har sagt att när i Gamla testamentet Gud talade i stormen, i öknen och med sin röst ledd och befallde Israel, då var Guds röst alltid en röst ur människommun: det har funnits människor i alla tider, som har lyssnat och lytt och gått på Guds vägar, och de har varit läppar och tungor åt Gud i världen. Det som den Allsmäktige Guden gör i stallet i Betlehem, då Han kvider som ett människobarn i halmen – och sedan Jesu hela liv igenom – det är givet i allt Guds handlande från begynnelsen, Guds väsen är människoblivandet, Han kan inte annat än vara mänsklig. Och därför är det så även i denna stund, att Gud – mitt i sin allmakt – väntar på vår mänskliga röst, väntar på vår villighet att låna ut oss själva till Hans nyskapelse. Om Ni har all denna tro och all denna renhärlighet, gå då ut som människor till de döda benen! – de ligger ju i stor myckenhet ut över dalen! Profetera, du människobarn, och säg till anden: » Kom, Ande, och blås på dessa dräpta, så att de åter bli va levande! »

Stiger den bönen upp från oss, då gäller Herrens löfte: » Om nu I, som ären onda, förstå att giva edra barn goda gåvor, huru mycket mer skall icke då den himmelske Fadern giva helig ande åt dem som bedja honom! « Amen.

Gustaf Wingren som predikant

AV JONNY KARLSSON

GUSTAF WINGREN PÅSTÅR ATT han när han skrev en predikan som skulle framföras i radion alltid tänkte på ett speciellt sätt när det gällde lyssnarna: » Jag tänker på en enkel människa i min barndoms omgivning som absolut säkert har radion på. Alltid en konkret person «¹ På ett liknande sätt föreställde sig förmodligen Wingren konkreta lyssnare även vid författandet av predikan för andra sammanhang. Lyssnare som har frågor och invändningar, lyssnare som instämmer eller vill ha förtydliganden, lyssnare som måste tänkas in i predikan. Denna dialogkaraktär avspeglar sig på en rad sätt i Wingrens predikningar.²

I Wingrens personliga predikostil är » det sköna språket « ett framträdande drag; ett språk som kännetecknas av rytm, klang, kraft, mustigt språk och användningen av dikter, t.ex. Dan Andersson eller Erik Axel Karlfeldt.

Man kan givetvis undra över upprinnelsen till den språkliga skicklighet som Wingrens predikningar ger prov på. På en direkt fråga har Wingren själv framhållit Fröding, Heidenstam och Karlfeldt som de författare som betytt mest för honom. Bl.a. brukade han enligt egen utsägo roa sina klasskamrater med att utantill deklamera Fröding och då särskilt ur *Räggler och paschaser*.³ Wingrens språk trycks alltså, om man

¹ Egen intervju med Gustaf Wingren den 24 maj 1995.

² I avhandlingen *Predikans samtal. En studie av lyssnarens roll i prediken hos Gustaf Wingren utifrån Mitchell Bachitts teori om dialogicitet*, 2000, har jag analyserat åtta predikningar av Gustaf Wingren utifrån ett dialogicitetsperspektiv där predikans lyssnaranalytisk ställning i centrum. Avhandlingen försöker visa att det finns goda skäl att anta att Wingren vid författandet av predikan räknat med de lyssnare han föreställt sig. För den som vill ha en ytterligare fördjupad inblick i Wingrens predikskonst hänvisas till avhandlingen.

³ Intervju nov. 1992.

Inom poesin anses Karlfeldt allmänt vara något av en mästare när det gäller rytm och klang. Ulf Malin har i sin avhandling *Meter, rytm och ljudgestaltning i bunden vers*, 1985, valt just Karlfeldt som exempel. Staffan Bergsten säger om Karlfeldt att han » är en skald som

får tro honom själv, vara påverkat av »nitriotalisterna«. Hur mycket det svenska språket betyder för Wingren får man f.ö. en aning om när han i självbiografin *Mina fem universitet* framhåller »behovet att få tala svenska« som den djupaste orsaken till att han 1947 tackade nej till ett erbjudande att bli professor i Basel.⁴

Ett exempel på hur Wingren använder »det sköna språket« kan hämtas från inledningen av predikan från den 15 september 1956 över Hes. 37:1-14 (se predikan på Söndagen efter Alla helgons dag).

När vi nu lyssnar till dessa profetord ur det gamla förbundet, vet vi åtskilligt om det som skedde efter den långa fångenskapen. Vi vet, att folket fick återvända till sitt land, vi vet att det en dag föddes ett gossebarn i detta folk, vi vet att hans namn har blivit namnet över alla namn och att han såsom Livets furste har kallat många döda till ett nytt och levande hopp. Och eftersom vi vet vad som följde, stöter vi oss något på textens grova yttre, de döda benen, köttet och senorna, huden därövanpå. Men då dessa gamla ord första gången yttrades, låg all härlighet långt borta i det förflutna – ungefär som det gör för kyrkorna i Europa idag. Fallet var Davids rike och Salomos tempel, i vars hägn ett enat folk odlar sitt land och tillbetr Herren, fienden hade tagit det världsliga väldet och fromheten fick en smal remsa att leva på borta vid Babels floder, splittrade och fjärran från varandra, vanmäktiga inför världen, klagade Guds barn över tidens gång: »Våra ben äro förtorkade, vårt hopp har blivit om intet, det är ute med oss.« Denna gamla härlighet var förgången och den kom aldrig mer tillbaka – den kommer aldrig någonsin mer tillbaka.

Den stilistiska skönheten i stycket är påtaglig. Den omvända ordföljden i inledningen av meningen »Fallet var Davids rike [...]« framhäver ordet »[f]allet«. Det är ett av styckets centrala ord och det anknyter till »förflutna« i sekvensens första mening och »förgångna« i sis-

excellerar i välljud av alla de slag: metrisk rim, innehållsligt betingade klangfigurer och onomatopoeiska effekter« (S. Bergsten, *Lyriskens handbok*, 1994, s. 47). Peter Hallberg kallar Karlfeldt för »formvittnosens och rimsmecdens« hos vilken man möter »inte bara alliterationer som 'lövens lösa lek' och 'vindens växande hvin' utan också assonanser som 'Gallnumlen tumlar' och 'Rådes I som glädes'« (P. Hallberg, *Litterär teori och stilistik*, 1970, s. 107f.). Detta är egenskaper som Karlfeldt delar med flera samtida diktare. När Ulf Malm i sitt slutorord frågar om intet »hela [18]90-talets lyriska produktion [skulle] låta beskriva sig medelst de grepp som prövas i denna studie« syftar han förutom Karlfeldt på Frödings, Heidenstram och Leverittin. (U. Malm, s. 159).

⁴ Wingren, *Mina fem universitet*, 1991, s. 146.

ta meningen. Vid en närmare granskning visar det sig att ord med »f« som begynnelsebokstav förekommer relativt frekvent och jämnt utspridda i sekvensen och att dessa ord är viktiga för sammanhanget: »förflutna«, »[f]allet«, »folk«, »fienden«, »fromheten«, »floder«, »fjärran«, »förtorkade« och »förgångna«. Satserna »Fallet var Davids rike och Salomos tempel, i vars hägn ett enat folk odlar sitt land och tillbetr Herren« går dessutom alldeles utmärkt att läsa med en tydligt markerad fallande två- eller trefrakt: /Fallet var/Davids/rike och/Salomos/tempel/i vars/hägn ett/enat/folk/odlat sitt/land och/tillbetr/Herren/. Wingren använder sig av assonanans på bokstaven »a«: »var Davids rike och Salomos tempel, i vars hägn...«. I det följande finns också några alliterationer: »världsliga väldet« och »varandra, vanmäktiga«. Variationer förekommer också: »splittrade och fjärran från varandra, vanmäktiga inför världen«. Detta gäller också textcitatet (Hes. 37:11) som dessutom rymmer en stegring. Citatet ger auktoritet åt stycket, liksom den sista, i predikomanuset emfatiskt understrukna meningen.

Stycket är alltså stilistiskt genomarbetat och rikt på »volymökande element« vilket ger tyngd åt framställningen. Rym och klang bidrar till att stycket verkar suggererande och stimulerande för fantasin. Med hjälp av det sköna språket lyfts analogin mellan Israel och kyrkan, mellan textens då och lyssnarnas nu, fram som central för denna predikan. Analogi är för övrigt ett återkommande stilistiskt grepp hos Wingren. Som här mellan Israel och kyrkan, eller mellan dåtida judendom och nutida kristenhet, mellan fariséer och kyrktrogna, mellan Jesu lärjungar och dem som lyssnar till predikan etc. Genom användningen av analogi betonar Wingren den frälsningshistoriska kontinuiteten och han försöker på så sätt att överbygga distansen mellan texten och lyssnarna genom att hålla samman då, nu och sedan. Denna praktik stämmer väl överens med Wingrens teori där betoningen på den frälsningshistoriska kontinuiteten är viktig och där predikan ses som ett led i denna frälsningshistoria

I stilen ingår också ett frekvent användande av frågor, t.ex. av typen »Hur skall vi kunna uppträcka sådana Guds handlingar och tro på dem?« eller »Vad är det då i Guds ord, som stöter den nutida människan för pannan?« (från predikan på Juldagen 1941). Frågor är ett retoriskt grepp som drar in lyssnaren i predikan genom att dels locka lyssnaren att själv försöka svara, dels genom att väcka nyfikenhet på vad predikanten kan tänkas svara.

Ett annat retoriskt grepp som Wingren använder är »främmande-

göring«. ⁵ Det är ett effektfullt sätt att skärpa uppmärksamheten hos åhörarna och skapa distans till det redan kända och på så sätt möjliggöra att detta kan ses i ett nytt ljus. Detta gäller inte minst bibeltexter som man kan anta att åhörarna kan i det närmaste utantill och som de dessutom har hört utläggas på likartade sätt mer än en gång. Lyssnaren har blivit »döv« för texten och förväntar sig heller inget nytt av predikan. Att då lyfta fram det gåtfulla eller märkliga i texten, att »främmandegöra« texten, visa att det som står där inte är så självklart kan då vara verkingsfullt. Nyckelordet är »men«, när ordet används för att vända på ett resonemang, som i ordalydelser av typen »Vi är vana vid att tolka texten så ... Men ...«. Ett exempel finns i det ovan citerade stycket från predikan 1956: »Vi vet ... vi vet ... vi vet ... och eftersom vi vet ... Men ...!«

Wingrens användning av presens och pronomina ingår också i stilen. Han använder sig ofta av första person plural, »vi«, »oss« etc., förmodligen i ett försök att bekräfta gemenskapen mellan lyssnarna och mellan lyssnarna och honom själv. Att detta för predikningar i allmänhet vanliga drag är centralt också för Wingrens teori om predikan visar sig t.ex. i *Predikan* där Wingren hävdar att det inte råder någon principiell skillnad mellan människor när det gäller nöden och frälsningen, inte heller mellan predikanten och lyssnarna. Därför måste predikanten gå till sig själv och fråga hur order drabbat honom/henne och inte fastna i försök att förstå lyssnarnas sjäsliv. ⁶ Användningen av pronomina och presens blir annars intressantast och mest påtaglig när Wingren vänder sig till lyssnarna i direkt tilltal. Detta kan ske i form av t.ex. uppmaningar och löften, särskilt i slutet av predikningarna, och gärna med användning av något bibelcitat. Om Wingren tidigare i predikan företrädesvis använt sig av första person plural individualiseras ofta tilltalet i slutet av predikningarna genom att han där växlar till andra person singular eller till första person singular. ⁷

Wingrens användning också »det fromma språket«, kanske som ett försök till bekräftelse av gemenskapen mellan dem som samlats till gudstjänst. Det sker genom bibelcitat och anspelningar på bibelställen, direkta och indirekta ankyrningar till traditionen, t.ex. Martin Luther, samt psalmcitat, ofta invända i texten på ett sätt som gör att den oinvgide

⁵ Termen »främmandegöring« är hämtad från den ryske formalisten Viktor Sklovskis uppsats »Konsten som grepp« från 1917 i Claes Enzenberger & Cecilia Hansson (red.), *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion*, del I, 1992, s. 15–31.

⁶ Wingren, *Predikan*, 1949, s. 298.

⁷ Se t.ex. predikningarna på Nyårsdagen 1945, Långfredagen 1950 och Bönsondagen 1983.

förmödligen inte ens uppmärksammar dem. För den invigde, den som är hemma i »det fromma språket«, fungerar dessa citat och anspelningar förtroendeskapande.

*

Wingrens teologiska projekt innehåller, menar jag, tre faser. Den första består av de två första monografierna, *Luthers lära om kallelsen* (1942) och *Människan och inkarnationen* (1947). Här arbetar Wingren i enlighet med lundareologernas historiskt deskriptiva metod. Den andra fasen består av monografierna *Predikan* (1949), *Teologiens metodfråga* (1954), *Skapelsen och lagen* (1958) samt *Evangeliets och kyrkans* (1960). Här skriver Wingren sin dogmatik utifrån den nyorientering som blev följden av vikariatet på Karl Barths professur i Basel. Den tredje fasen består av monografierna *Växling och kontinuitet* (1972) och *Crede* (1974). Här nyformulerar Wingren sin dogmatik, sitt systematiskt-teologiska projekt.

Med Bengt Kristensson Uggelas ord är Wingrens metaforik under den första och andra fasen av författarskapet, och, vill jag tillägga, under denna tids predikoverksamhet, i första hand juridisk – det är begreppen skuld och förlåtelse som står i centrum. ⁸ Detta juridiska paradigmen ligger helt i linje med den svenska lutherrenässansen och lundareologin (Aulén, Nygren, Bring) som Wingren i detta skede av sin karriär är trogen. Men det råkar också passa alldeles särskilt väl i just Gamleby, Wingrens första missiv (se ovan). En viktig del av den troget guds-tjänstrande församlingen i Gamleby utgjordes enligt Wingren av de s.k. nordöstringarna. Nordöstra Smålands Missionsförening (senare Östra Smålands Missionsförening, ÖSM) bildades som en del av den nyevangeliska väckelsen i mitten av 1800-talet. Till en början var man knuten till det samordnande organet Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, EFS, men ÖSM kom med tiden att bli allt mer fristående. ⁹ Rörelsen är starkt inomkyrklig och man har aldrig lagt några möten samtidigt med kyrkans gudstjänster. Kännetecknande för nordöstringarnas teologiska profil var, enligt Wingren, en av luthersk ortodoxi präglad luthertröhet med betoning på arvsyndläran och den objektiva församlingen, en karaktärisering som får anses vara gängse. ¹⁰ Paulusordet i Rom. 5:19–20 anges

⁸ Kristensson Uggla i *Tolkning och konfrontation. Ett symposium om Gustaf Wingrens teologi med anledning av hans 85-årsdag den 29 november 1995*, nr 47 i Teologiska institutionens skrifterserie Religio, s. 86. Se utvecklat resonemang hos Kristensson Uggla, *Gustaf Wingren. Människan och teologin*, 2010, avsnittet »En ny teologisk metaforik«, s. 219ff.

⁹ Berndt Gustafsson, *Svensk kyrkogeografi*, 1957, s. 49.

¹⁰ Egna anteckningar från samtal med Wingren den 3 oktober 1994. Att Wingren inte är ensam om denna karaktärisering bekräftar i ett flertal skrifter, t.ex. Gustafsson 1957, Erik

som kardinalställe i nordöstringarnas teologi: »Liksom en enda människas olydnad gjorde alla till syndare, så skall en endas lydnad göra alla rättfärdiga. Lagen kom in för att överträdelserna skulle bli större. Men där synden blev större, där överflödade nåden än mer.«¹¹ Den objektiva försöningssläran innebär att det är Gud som försonar sig med sig själv och med människan, inte tvärtom. Den förändring som sker, sker alltså inte, som i den subjektiva försöningssläran, inuti människan, men människans läge inför Gud är helt förändrat. Försoningen har skett en gång för alla oavsett vad människan tänker därom. Den kärva undertonen i nordöstringarnas kristendomstolkning och det kompromisslösa fashållandet vid den objektiva försöningssläran avspeglar sig i berättelsen om frikyrkopredikanten som frågade en nordöstring när och var han hade blivit frälst: »För 2000 år sedan på Golgata? Löd svaret. 'Ja, men det räcker inte', menade predikanten. 'Räcker inte Jesu blod på Golgata, vad räcker då?' frågade nordöstringen.«¹² Den bibliska förankringen var överhuvud taget stark; nordöstringarna »kunde sin bibel«, och det förkunnade ordets ställning var central¹³.

Strax efter Wingrens tillträde i Gamleby hade nordöstringarnas predikant i församlingen, Johannes Hasselström, dött. Frågan var nu vem som skulle överta söndagsskolan. Eftersom prosten Hagwall, enligt Wingren, var liberalteologiskt inriktad var hans ställning svag bland nordöstringarna. De hade då haft tillfälle att lyssna till Wingrens predikningar, och även om han inte var nordöstring så var han i deras ögon, till skillnad från prosten Hagwall, i alla fall luthersk.¹⁴ I sin självbiografi berättar Wingren att han under de sista åren av trettioåret, trots licentiatavhandlingen om Marcion och Irenaeus, i sitt »fantasiliv« gick över från Irenaeus till Luther.¹⁵ »Min tjänstgöring som präst förde mig inte bort från 1500-talet. Tvärtom, efter några månader i Gamleby, där jag blev adjunkt hos prosten Hagwall, var jag i full gång med Luther.«¹⁶ Valet av söndagsskollärare föll alltså på Wingren som accepterade.¹⁷ Det är väl inte helt oräknbart att Wingren gjorde detta med biskop Andræs

Nilsson, »Luther och Nordöstringarna« i *Linköpings stifts julkök 1946*, s. 44–61, och i Tor Andre, *Heradsrev till Linköpings stift*, 1937, s. 45–52. Andre betonar också nordöstringarnas arv efter Rosenius.

¹¹ Nilsson, s. 51. Se not 10.

¹² Nilsson, s. 53. Se not 10.

¹³ Andre s. 45f och Nilsson, s. 50f. Se not 10.

¹⁴ Egna anteckningar från samtal med Wingren den 3 oktober 1994.

¹⁵ Wingren, *Mina fem universitet*, 1991, s. 71f

¹⁶ *Ibid* s. 73

¹⁷ Egna anteckningar från samtal med Wingren den 3 oktober 1994.

uppskatrande ord om nordöstringarna i bakhuvudet: »Till kyrkan har de alltid stått i gott förhållande [...] I de församlingar, där nordöstringarne ha en stark ställning, är också kyrkligheten god.«¹⁸ Andre betonar också, i samband med det han skriver om nordöstringarna, hur viktigt det är att lära känna den »särskilda andliga värld« som kännetecknar den bygd man som präst arbetar i. Detta för att man skall »kunna förstå rätt och leda rätt«.¹⁹

Ert något överraskande tema som återkommer flera gånger i de tidiga predikningarna, och som skulle kunna höra ihop med nordöstringarna och deras teologi, är tanken på Gud som den som sänder lidandet för att det i oss skall skapa något nytt, och därmed något som man enligt Wingren skall kunna tacka Gud för:

Korset väljer man icke själv ut – korset kastas på en utifrån genom livets eget lopp, genom det som helt enkelt händer en. Det är Gud, som det sänder lidande på oss, vår vilja förutan. Och han vill oss något, då han låter oss få del av Korsets tyngd, han vill skänka en gåva, som vi aldrig skulle kunna nå, aldrig se, på annat sätt, han vill skapa nytt i våra liv, han vill »döda för att föda oss på nytt till ny gestalt«.
(Tacksägelsedagens predikan från 1940)

Eller i julottepredikan från 1941:

Först slingrar sig människan och säger: »Jag har gjort så många vidrigheter – det finns ingen människa, som ens vet, hur mycket smutsiga gärningar, jag gömmer på.« Då säger Gud i sitt Ord: »Det är förlåtet, utplånat, det räknas inte.« Hela Kristi evangelium är fullt av sådana ord. Människan svarar: »Ja, skulden för det förflutna kan nog utplånas så – genom förlåtelse. Men jag vill ännu alldeles samma vidriga saker. Det går inte bort med förlåtelse. Jag har lusten till det onda i mej.« Gud säger: »Ja, det har du. Men låt mig sköta den saken. Jag ska skicka en olycka på dig. Nöd och svårigheter. Det kommer du att må väl av. Glöm nu bara inte bort mitt ord, som säger, att jag är kärlekens Gud och att jag bringar hjälp i rätt tid! Släpper du den tron, då blir du bara sämre av den här olyckan, som jag skall skicka på dej. Men håller du fast tron på din Gud, då ska du rensas

¹⁸ Andre, s. 50. Se not 10.

¹⁹ Andre, s. 52. Tor Andre kom fö. från Vena, ett av de starkaste fästena för nordöstringarna.

och renas från den där onda lusten, som du ju själv vill bli av med.
Kom ihåg nu i de mörka stunderna, att jag är Gud!»

Detta skulle kunna vara ett uttryck för en försynstranke dragen till sin spets – all som sker mig är Guds vilja, inte bara att han förser mig med mitt goda (jfr. Martin Luthers utläggning av den första trosartikeln i *Lilla katekesen*). Att se det lidande och det onda, den död, som drabbar en som något sämt av Gud är nog för de flesta av oss idag en ganska svårsmält tanke. Samtidigt går det kanske att förstå att det finns en stor trygghet i en sådan tro, om man klarar av att omfatta den (sådana tider har funnits i historien) – inget av det som sker skulle ju kunna tolkas som ett tecken på att jag hamnat utanför Guds sfär eller att Gud inte finns och att det onda regerar. Allt är givet av Gud. Detta motiv kan jag inte finna i Wingrens bokproduktion. Men om det finns ett själavårdande drag i denna försynstranke, åtminstone i vissa tider och i vissa miljöer, kanske det kan förklara varför det återfinns i Wingrens tidiga predikningar snarare än i hans teori.

Samtidigt kan man ställa sig frågande till hur denna tanke kan samsas med kampmotivet, kampen mellan Gud och djävulen. Detta motiv är mycket tydligt både i Wingrens böcker, t.ex. *Predikan*, 1949, och i hans tidiga predikningar²⁰, och det är också typiskt för lundateologin (t.ex. Aulens bok *Den kristna försynsytan*, 1930, som på engelska fick titeln *Christus Victor*). Kanske är det ändå så att ovanstående citat skall tolkas inom en annan ram än den som försynstranken utgör, nämligen den ram som utgörs av lag och evangelium? Evangeliet koncentreras både i Wingrens skrifter och hans predikningar kring Kristi död och uppståndelse. Men evangeliet får sin fulla betydelse först utifrån skapelsen och lagen. Lagen deltar i evangeliets död- och uppståndelseverk och fullgör dödadet. Tro innebär enligt Wingren inget annat än villighet att dö, att ge ut sig själv i vardagens ofta oglamorösa gärningar, medan otro är oviljan mot att dö. Ingen människa kan skilja ut vad i order som är lag respektive evangelium. När »rösten« drabbar människan är order alltid dubbel, alltid både lag och evangelium. Gud besegrar alltså djävulen med dennes eget vapen, döden. Och det är i korset och i ringheten som Gud har sin ära och sitt majestät. Det som hände med Kristus skall också hända med »oss«. Om den död som drabbar människan i vardagen hänvisas till den gamla människans, »syndakroppen«, så att själviskheten korstafs, då finns också livet, uppståndelsen, den nya människans

uppståndelse, med. Denna död och uppståndelse skulle enligt Wingren aldrig komma till stånd om vi inte nåddes av order, det ord som rymmer både lag och evangelium, det ord som både dömer och upprättar. Här ligger den verkliga fördoldheten; att livet ligger gömt i det ord som sårar och dödar. Det är när Gud kommer förklädd i sin motsats, »sub contraria specie«, som han räddar.

Kristensson Uggle menar att det under 1970-talet, den tredje fasen i Wingrens författarskap, med början i boken *Växling och kontinuitet*, 1972, sker en förskjutning från den juridiska metafotiken till en biologisk, »från en teologisk modell som laborerar med relationen skuld – förlåtelse till en modell som använder död – liv för att tolka den kristna tron«.²¹ Det innebär att teologer som Irenaeus (100-tal e. Kr.), N.F.S. Grundtvig (1783–1872) och K.E. Lögstrup (1905–1981) blir naturliga referenser i det senare författarskapet, inte minst i *Crede* från 1974. Wingren lyfter i *Människa och kristen. En bok om Irenaeus* 1983 själv från Irenaeus som en mer aktuell och användbar teolog i vår tid än Luther.²² Död och liv finns givetvis, som vi sett ovan, med redan i fas ett och två av Wingrens författarskap, men man kan med goda skäl hävda att i stället för att vara underordnat blir det nu överordnat, och inte bara insatt inom ramen för skuld – förlåtelse. Evangeliet måste nytolkas utifrån sin tids frågor och Kristensson Uggle citerar från *Växling och kontinuitet*:

På grund av detta nya läge blir också den gudstjänstfrämjande församlingen annorlunda i sin *fråga* till »texternas centrum«. Människorna frågar inte längre, i alla fall inte så ensidigt som under reformationsstiden, efter förlåtelse för skuld allena. De frågar efter hälsa, efter liv och mening, både för sig själva och för de sociala sammanhang där de ingår. Nöden är tomhetens nöd ungefär som i den utgående antiken.²³

Denna förskjutning från en juridisk till en biologisk metaforik blir tydlig också i Wingrens predikningar. Man skulle kunna tro att övergången till en biologisk metaforik, för en som fått epitetet skapelseolog, skulle innebära en anknytnings till naturen och växtriket som handlar om den växtkraft som ligger nedlagd i naturen, om naturens skönhet och mång-

21 Kristensson Uggle i *Tolkning och konfontation*, s. 86. För en utveckling av detta tema se Kristensson Uggle, *Gustaf Wingren. Människan och teologin*, 2010, avsnittet »En ny teologisk metaforik« i kap. 7.

22 Ibid.

23 Gustaf Wingren, *Växling och kontinuitet. Teologiska kriterier*, 1972, s. 54.

fald bakom vilken »vi« kan skönja Skaparen själv etc. Så är det emellertid inte. Korset står fortfarande i centrum och om Wingren över huvud taget talar om naturen handlar det om ojeskadade fåglar eller om vetekornet som läggs i jorden för att dö så att det kan ge liv åt nya vetekorn. Den grundläggande erfarenheten av död, erfarenheten av destruktion, nederlag och gudsfrånvaro binder samman mänskligheten, men den binder också samman mänskligheten med Gud genom korset.

Man kan alltså fråga sig om beskrivningen av Wingrens teologi som en skapelseteologi verkligen är rättvisande? Borde den inte snarare beskrivas som en korsteologi, något som såväl Wingrens praktik som teori tycks ge vid handen? Att Wingren i långfredagspredikningarna predikar om korset är knappast ägnat att förvåna. Men också i övriga predikningar, även under julen, anknyter Wingren tydligt till påskens skeende, och då inte minst långfredagen och korset.

Min slutsats är att man när det gäller frågan om Wingren är skapelseteolog eller korsteolog kommer närmast sanningen om man också här, i likhet med lagen och evangeliet, hävdar att Wingrens projekt ytterst handlar om att hålla samman första och andra trosartikeln.

Men allt kan inte hållas samman. Tillvaron präglas av tvetydighet. Tvetydigheten har sin grund i den universella maktkamp som enligt Wingren pågår, och som mänskian också är in dragen i. En kamp mellan Gud och djävul, en kamp mellan liv och död. Det som sker kan därför tydas på olika sätt, och när man tyder på det ena (djävulen segrar) eller på det andra (Gud segrar) sätter *tror* man enligt Wingren. Några skäl för det ena eller andra går inte att ge.²⁴ Det är i detta sammanhang som en diskussion kring predikan som ett kamp-ord, ett ord i polemik, ett ord som möter motstånd i oss och i världen, blir central. Det är nog också i detta sammanhang som Wingrens återkommande tal om martyrietider som goda tider för kyrkan skall ses – när ordet inte möter motstånd kan det inte vara evangelium. Wingrens användning av kontrastering i predikningarna (särskilt tydligt i predikan från Långfredagen 1950 där de båda rövarena på sidokorsen ställs i kontrast till varandra) har med detta att göra. Predikans ord talar, enligt Wingren, in i en värld som kännetecknas av kampen mellan gott och ont, mellan Gud och djävul, en kamp som också försiggår inom »mig«. Allt kan alltså inte hållas samman. Här går en gräns, här finns en fundamental dualism som inte övervinns förän i den yttersta tiden. Därför vidmakthåller Wingren också dikotomin mellan »höra« och »se«. Nu lever »vi« på löftet, det »vi« kan höra,

utan att se, utan att veta. Ett mänskligt liv är ett liv i tvetydigheten där det goda kämpar med det onda och där mänskian behöver stöd för sin tro på det godas seger. Därför måste predikan rymma ett auktoritativt tilltal (ett tilltal som man frivilligt ställer sig under, till skillnad från ett auktoritärt, som tvingar), ett ord med kraft som riktras mot all destruktion och allt djävulskap, ett ord att lita på och som skapar det, det utsäger. Så slutar också Wingrens predikningar i allmänhet, som vi såg ovan, med ett löfte som är ett direkt tilltal i första eller andra person singular, ofta med anknytning till ett bibelord eller en psalmvers. Därigenom bevaras också »ordets exterriter«, predikan som ett ord utifrån, ett ord som jag inte kan säga till mig själv men som kommer som ett själavårdande tilltal från Kristus själv. Ett ord att lita till.

²⁴ Wingren, *Creddo*, 1974, s. 44.